

UNIVERSITY
OF TURKU

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Eeva Houtbeckers
TITLE	Miten tulla toimeen planeetan rajoissa? Kestävyysmurros transformatiivisen työn tekijöiden näkökulmasta
YEAR	2024
DOI	https://doi.org/10.37456/tvt.131269
VERSION	Publisher's PDF
CITATION	Houtbeckers, E. (2024). Miten tulla toimeen planeetan rajoissa? : Kestävyysmurros transformatiivisen työn tekijöiden näkökulmasta. Työväentutkimus Vuosikirja, 37, 45–63. https://doi.org/10.37456/tvt.131269
LICENSE	CC BY-NC-ND 4.0

MITEN TULLA TOIMEEN PLANEETAN RAJOISSA?

Kestävyyssmurros transformatiivisen työn tekijöiden näkökulmasta

Eeva Houtbeckers

KTT, dosentti, erikoistutkija

Turun yliopisto, Itä-Suomen yliopisto

Kuluvalla 2020-luvulla on vaikeaa nojata totuttuihin toiminnan tapoihin kestävyysmurroksen värittäessä kaikkea inhimillistä elämää. Ympäristöfilosofi Timothy Morton, joka on tutkinut ilmaston kuumenemisen käsitteellistämistä, kuvaa alati kiihtyviä globaaleja monipaikkaisia prosesseja inhimillisen ymmärryksen ylittäviksi.¹ Vaikka planeetan ekologiset reunaehdot ihmistoiminnalle ovat olleet tiedossa jo vuosikymmeniä, poliittisia päätöksiä on tehty hitaasti.² Tämän hitauden perintönä on muutosten kiihtyvä tahti, joka edelleen vaikeuttaa ilmiön mittakaavan hahmottamista. Kun saastuttavien alojen rajoitukset ovat viivästyneet ja investoinnit planeetan kantokyvyn rajoja paremmin kunnioittavaan toimintaan ovat jääneet tekemättä, vaihtoehtojen horisontti kapenee. Siksi päättäjät ja

ajattelijat käyttävät kestävyysmurroksen tai kestävyys siirtymän käsitteitä kuvaamaan niitä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja taloudellisia riippuvuuksia, joissa eri toimijoiden tuottaman muutoksen tulee tapahtua.³

Kestävyysmurroksessa yhteiskunnissa pyritään siirtymään sellaisiin toiminnan tapoihin, joiden myötä ihmistoiminnan vaikutukset pysyvät maapallon kantokyvyn rajoissa.⁴ Siten myös talouden ja työn edellytykset ovat muutoksessa.⁵ Nykyisin kestävä työelämän ymmärretään toteutuvan pääosin palkkatyössä. Tässä artikkelissa laajennan ymmärrystä työstä ja toimeentulosta globaalissa pohjoisessa ja huomioon jo olemassa olevaa, mutta herkästi piiloon jäävää sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpää työtä palkkatyötä laajemmin.

-
- 1 Timothy Morton, *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013).
 - 2 Mikko Peltari, *Lämpenevä maa: Ilmastolukutaidon käsikirja* (Tampere: Vastapaino, 2021).
 - 3 Frank W. Geels, "The Multi-Level Perspective on Sustainability Transitions: Responses to Seven Criticisms," *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1, no. 1 (2011): 24–40, <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.02.002>.
 - 4 Katriina Siivonen, Hannele Cantell, Outi Ihanainen-Rokio, Mikko Kurenlahti, Senja Laakso, Pauliina Latvala-Harvilahti, Jaana Pietikäinen & Arto O. Salonen, "Kestävyysmurroksen keinot," teoksessa *Kestävyiden avaimet*, toimittaneet Tarja Halonen, Kaisa Korhonen-Kurki, Jari Niemelä & Janna Pietikäinen (Helsinki: Gaudeamus, 2022); Geels, "Multi-Level Perspective."
 - 5 Guillermo Montt, Federico Fraga & Marek Harsdorff, *The Future of Work in a Changing Natural Environment: Climate Change, Degradation and Sustainability* (Geneve: International Labour Office, 2018); Nora Räthzel, Nora, Dimitris Stevis & David Uzzell, "Introduction: Expanding the Boundaries of Environmental Labour Studies," teoksessa *The Palgrave Handbook of Environmental Labour Studies*, toimittaneet Nora Räthzel, Dimitris Stevis, & David Uzzell (Cham: Palgrave Macmillan, 2021).

Sen lisäksi, että kestävyyyteen tähtäviä ratkaisuja tehdään valtiojohtoisesti, ihmiset tekevät jo työtä ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmän elämän puolesta omassa elinpiirissään, organisaatioissaan ja työpaikoillaan.⁶ He pyrkivät vastaamaan ekososiaalisiin kriiseihin, jotka uhkaavat yhteiskuntien vakautta. Keskinäisriippuvaisiin ja systeemisiin ekososiaalisiin kriiseihin kuuluvat muun muassa ilmaston kuumeneminen, lajikato ja tuloerojen kasvu. Kutsun *transformatiiviseksi työksi* toimintaa, joka tähtää ekososiaalisten kriisien ratkaisuun tai niiden vaikutusten lievittämiseen. Transformatiivisen työn tekijöillä viitataan ihmisiin, jotka työskentelevät yksin tai yhdessä jossakin hankkeessa. Hankkeet pyrkivät lievittämään tai ratkaisemaan ekososiaalisia kriisejä ja ne tavoittelevat sosiaalisesti ja ekologisesti oikeudenmukaisempia yhteiskuntia. Samalla hankkeita edistävät ihmiset muuttavat suhdettaan työhön, mikä on havaittavissa myös aikaisemmasta vastuullisia uria koskevasta tutkimuksesta.⁷

Pyrkimys ymmärtää työn tekeminen kestävyysmurroksessa laajemmin kuin vain palkkatyönä johtaa kysymään, miten tulla toimeen planeetan rajoissa. Miten työtä tekevät tulevat toimeen kestävyysmurroksessa, kun toimeentulo arvotetaan rahallisesti mutta myös rahaan perustuvaa taloutta laajemmin? Piiloon jäävän transformatiivisen työn ja toimeentulon ymmärryksen lisäämisellä on merkitystä, kun

hahmotellaan eri tahojen toimenpiteitä kestävyysmurroksessa.

Sovellan teoreettisena ja käsitteellisenä viitekehystenä aikaisemmin mainittua vastuullisten urien tutkimusta sekä elävän talouden tutkimuksen ymmärryksiä toimeentulosta, institutionaalista etnografiaa ja käytäntötutkimusta.⁸ Elävän talouden tutkimuksessa työ ja toimeentulo nähdään palkkatyötä laajemmin, ja sitä teoretisoidaan omaisuuden, rahoituksen, yritystoiminnan ja vaihdannan rinnalla.⁹ Sosiologi Dorothy Smithin perustamassa institutionaaliossa etnografiassa sen sijaan analysoidaan piiloon jääviä valtarakenteita ja hallinnan suhteita.

Tutkin ratkaisuja, jotka pyrkivät takaamaan yhteisöjen kestävästä toimeentulosta jo nykyisessä järjestelmässä, vaikka järjestelmä ei usein kestävästä paikallista palkkatyötä laajempaa toimeentuloa tuekaan.¹⁰ Käytännöllisen toiminnan viitekehysten avulla tarkastelen tässä artikkelissa arjen työtä ja toimeentuloa poliittisena, moraalisenä, taktisena ja persoonallisena kokonaisuutena työntekijöiden näkökulmasta.¹¹ 19 transformatiivisen työn tekijän 23 haastattelusta muodostuva aineisto ilmentää osallistujien suhteita työhön ja toimeentuloon sekä heijastelee laajempia kulttuurisia ymmärryksiä työstä kestävyysmurroksessa. Lisäksi haastattelut valottavat työntekijöiden näkökulmaa työn kestävyysmurrokseen, josta yleensä puhutaan yleisellä tasolla. Käy-

6 Svenja Tams & Judi Marshall, "Responsible Careers: Systemic Reflexivity in Shifting Landscapes," *Human Relations* 64, no. 1 (2010); Svenja Tams, "The Dynamics of Responsible Careers and Their Impact on Societal Issues: A Conceptual Framework," teoksessa *The Research Handbook of Responsible Management*, toim. Oliver Laasch, Dima Jamali, Edward Freeman, & Roy Suddaby (Cheltenham: Edward Elgar, 2019).

7 Tams & Marshall, "Responsible Careers."

8 Ethan Miller, *Reimagining Livelihoods: Life Beyond Economy, Society, and Environment* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2019); Tams & Marshall, "Responsible Careers"; Dorothy E. Smith, *Institutional Ethnography: A Sociology for People* (Lanham: Rowan Altamira, 2005).

9 J. K. Gibson-Graham, Stephen Healy, Jenny Cameron & Eeva Talvikallio, *Elävä talous: Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas* (Tampere: Vastapaino, 2019).

10 Miller, *Reimagining Livelihoods*.

11 Keijo Räsänen & Marja-Liisa Trux, *Työkirja: Ammatillaisen paluu* (Helsinki: Kansanvalistusseura, 2012); Miller, *Reimagining Livelihoods*; Räthzel, Stevis & Uzzell, "Introduction: Expanding."

tännöllisen toiminnan viitekehysten hengessä kysyn, *mitä* transformatiivisen työn tekijät tekevät, *miksi* he toimivat arjessaan siten ja *keneksi* he tulevat osana toimintaa. Miltä planeetan rajoihin mahtuva moninainen työ voisi näyttää? Esittelen tutkimuksessa empiiristä aineistoa, jota peilaan työtä, toimeentuloa ja kestävyysmurrosta käsittelevään aikaisempaan kirjallisuuteen. Siten tutkimukseni lisää ymmärrystä työstä ja toimeentulosta osana kestävyysmurrosta.

Kestävä työelämä ja toimeentulo

Koska kestävyysmurros leikkaa läpi yhteiskunnan kaikista toiminnoista, tulee sitä tarkastella myös työelämän tutkimuksessa.¹² Yleisesti työn ja ympäristön aikaisempi tutkimus on monialaista ja moninaista. Työn vihertymisen ratkaisuehdotukset jakautuvat karkeasti kahteen: ensimmäisen ryhmän ehdotuksissa maailmankuva on ihmiskeskeinen ja toisessa huomioidaan myös muunlaiset toimijat.¹³ Riippumatta näkökulmasta kestävyysmurroksessa tulee tarkastella (1) *olemassa olevien työpaikkojen vihertymistä*, (2) *uusien vihreämpien työpaikkojen syntymistä* sekä (3) *palkattoman ja epämuodollisen työn merkityksen kasvamista palkkatyön kustannuksella*.¹⁴

Yleisesti *työpaikkojen vihertymisessä* on tärkeää ymmärtää ekososiaalisten kriisien syvälinen vaikutus työn tekemisen edellytyksiin. Talous- ja palkkatyömalli tulee nimittäin

kohtaamaan joka tapauksessa syviä muutoksia hallitsemattomien ympäristömuutosten takia.¹⁵ Koska globaalissa pohjoisessa ihmisten toimeentulo ja hyvinvointi perustuvat pääosin palkkatyöjärjestelmälle, olemassa olevien työpaikkojen vihertyminen olisi kannattavaa.

Toivanen ja kollegat analysoivat teollisuudenalojen vuonna 2020 julkaistuja ”vähähiilitiekarttoja”, joita teollisuuden liitot tuottivat Työ- ja elinkeinoministeriölle.¹⁶ Tiekartat kannustavat teollisuudenaloja kiinnittämään huomiota kestävyysmurrokseen. Toivasen ym. analyysin mukaan ehdotetut toimenpiteet kokonaisuutena olivat riittämättömiä muutostarpeisiin nähden. Lisäksi Toivanen ym. osoittavat, että tiekartat sivuuttavat tarpeen luoda kestäviä työpaikkoja ja elinkeinoja kestävyysmurroksessa.

Uudet vihreämmät työpaikat syntyvät vihreiden investointien ja luonnonsuojelun seurauksena eri toimialoille. Virtanen ja kollegat analysoivat kuntasektorin ympäristöasiantuntijoiden työtä kestävyysmurroksessa ja jäljittivät tiedontuotannon prosesseja. Haastatelluilla asiantuntijoilla oli työssään erilaisia työnkuvia, ja arjessaan he toimivat ympäristötiedon välittäjinä ja kääntäjinä eri verkostoissa.¹⁷ Myös Takkinen ja Heikkurinen kuvaavat artikkelissaan kestävyysasiantuntijuutta.¹⁸ Heidän määritelmänsä on inklusiivinen siten, että sen mukaan jokainen, joka pyrkii ammatissaan ratkaisemaan kestävyysaasteita, on

12 Anttio Kasvio, *Kestävä työ ja hyvä elämä* (Helsinki: Gaudeamus, 2014); Timo Räikkönen, “The Greening of Work: How Green Is Green Enough?,” *Nordic Journal of Working Life Studies* 1, no. 1 (2011).

13 Räikkönen, “Greening of Work.”

14 Räikkönen, “Greening of Work.”

15 Guillermo Montt, Federico Fraga & Marek Harsdorff, “The Future of Work in a Changing Natural Environment: Climate Change, Degradation and Sustainability” (Geneve: International Labour Office, 2018).

16 Tero Toivanen, Tere Vadén, Antti Majava, Paavo Järvensivu, Ville Lähde & Jussi T. Eronen. “Teollinen murros ekohyvinvointivaltiossa: Mitä teollisuuden vähähiilitiekartat kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä?” *Alue ja ympäristö* 50, no. 2 (2021), <https://doi.org/10.30663/ay.109701>.

17 Mikko J. Virtanen, Tapio Reinekoski, Lauri Lahikainen & Turo-Kimmo Lehtonen, “Travels and Trials of Climate Knowledge in Finnish Municipalities,” *Science & Technology Studies*, June 15, 2021, <https://doi.org/10.23987/sts.97519>.

18 Pasi Takkinen & Pasi Heikkurinen, “Harmaalla Alueella: Autoetnografia kestävyysasiantuntijuuden teknologiasuhteesta.” *Niin & Näin*, no. 4 (2022).

kestävyysasiantuntija. Tällöin kestävyysasiantuntijuuden kriteerinä on kestävyuden edistäminen työn pääasiallisena sisältönä, eikä tietty titteli tai toimiala.

Esimerkiksi feministiset ja elävän talouden tutkijat ovat korostaneet *palkattoman ja epämuodollisen työn* merkitystä.¹⁹ Yksi ehdotus työn roolista kestävyysmurroksessa onkin tällaisten töiden lisääminen palkkatyön kustannuksella. Tällöin olisi mahdollista vähentää palkkatyöjärjestelmän kestävämpiä puolia ja lisätä kestävyuden kannalta suotuisia toimia.²⁰ Esimerkiksi hoiva, palkkatyössä ja palkatta, on välttämätöntä ihmisyhteisöjen hyvinvoinnille. Pelkästään palkattuun hoivatyöhön investoiminen edistäisi kestävyysmurrosta enemmän kuin esimerkiksi rakennettuun infrastruktuuriin panostaminen.²¹

Riippumatta siitä, mitä lukija edellä mainituista eri toimenpiteistä pitää tärkeimpänä, siirtymä kestävämpiin yhteiskuntiin edellyttää sitä, että työntekijöiden toimeentulon tarve otetaan vakavasti.²² Vaikka kestävyysmurrosta koskevassa kirjallisuudessa käsitellään työtä ja toimeentuloa, näkökulma on palkkatyökeskeinen. Siivosen ja kollegoiden esittelemissä kestävyysmurroksen keinoissa työelämä ymmärretään paikaksi, jossa voi tapahtua arjen käytäntöjen muutoksia.²³ Toimeentulon muodostumista ei kuitenkaan eritellä, ja oletukseksi jää sen muodostuminen nykyisissä palkkatyökeskeisissä järjestelmissä. On kuitenkin huomioitava, että globaalien pohjoisten järjestelmät, jotka ovat tarjonneet vauraampien alueiden ihmisille työpaikkoja, palkkatyöhön

pohjautuvan toimeentulon ja hyvinvointipolitiikan, perustuvat ympäristön ja muiden alueiden hyväksikäyttöön.²⁴ Tästä huolimatta polkuriippuvaisten toimialojen muuttaminen on vaikeaa, sillä aikaisemmat päätökset vaikuttavat nykyisiin muutosmahdollisuuksiin. Siksi politiikka, joka esimerkiksi johtaa toimialojen muutosten myötä irtisanomisiin ja ihmisten toimeentulon menettämiseen, todennäköisesti lisää yhteiskunnallista tyytymättömyyttä.²⁵

Kestävän työelämän tutkimus ottaa harvoin suoraan kantaa työhön ja toimeentuloon palkkatyötä laajemmin, kun sen sijaan elävän talouden tutkimuksessa keskitytään nimenomaan moninaisten työn ja toimeentulon muotojen ymmärtämiseen. Työ ymmärretään palkkatyön lisäksi vaihtoehdoisena ja palkattomana.²⁶ Mitään tiettyä työn tai toimeentulon muotoa ei aseteta hierarkkiseen suhteeseen toisiin nähden. Sen sijaan työtä ja toimeentuloa tarkastellaan verkostona, jossa erilaiset talouden toimijat mahdollistavat toimeentuloa moninaisissa suhteissa. Esimerkiksi kansakuntien tilinpidon mittareissa ja tilastoissa huomioidaan kyllä palkkatyö, mutta merkittävä määrä kotitalouksissa tehtävää palkaton työtä jää piiloon. Elävän talouden tutkijat keskittyvät moninaiseen piiloon jäävään työhön, jota tekevät sekä ihmiset että muunlaiset toimijat ja joka on välttämätöntä ihmisyhteisöjen toiminnalle. Näin ajatellen esimerkiksi poliittisessa ja muussa päätöksenteossa voitaisiin huomioida investointien todelliset kustannukset ja hyödyt.

19 Gibson-Graham et al., *Elävä Talous*.

20 Räthzel, Stevi, & Uzzell, "Introduction: Expanding."

21 Jérôme De Henau & Susan Himmelweit, "A Care-Led Recovery From Covid-19: Investing in High-Quality Care to Stimulate And Rebalance The Economy," *Feminist Economics* 27, no. 1–2 (2021): 453–69, <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1845390>.

22 Stefania Barca, "The Labor(s) of Degrowth," *Capitalism Nature Socialism* 30, no. 2 (2019): 207–16.

23 Siivonen et al., "Kestävyysmurroksen keinot."

24 Milena Büchs & Max Koch, *Postgrowth and Wellbeing: Challenges to Sustainable Welfare* (Cham: Palgrave Macmillan, 2017).

25 Barca, "The Labor(s) of Degrowth."

26 Gibson-Graham et al., *Elävä Talous*.

Elävän talouden tutkija Ethan Miller kuvaa toimeentulon uudelleen ajattelua käsittelevässä teoksessaan toimeentulon kokonaisuutta, jota hän kutsuu *läpileikkaavaksi yhteiskäyttä-*

miseksi (trans-commoning, suomennos kirjoittajan).²⁷ Kokonaisuuden osat voivat olla kontekstista riippuen mahdollisia tai todellisia (kuvio 1).

Kuvio 1: Toimeentulon kokonaisuus²⁸

Kuvio tuo näkyviin sellaisia talouden muotoja, joita esitellään harvemmin työstä ja toimeentulosta puhuttaessa. Nämä taloudellisen toiminnan muodot saattavat paikoin olla jopa yleisempiä kuin vallitsevana pidetty kapitalistinen talousmuoto. Mallissa työ on osa hyödyntämistä, tuotantoa, siirtämistä, kulutusta ja ylijäämien käyttöönottoa. Ihmisten toimeentulo muodostuu tässä kokonaisuudessa. Kuvion yläosassa habitaattien yhteisvaurauden kynnys kuvaa hetkeä, jossa on mahdollista pohtia koko monilajista kanssaolemisen kokonaisuutta ja sitä, miten yhdessä tuotettu ylijäämä hyödynnetään yhteisöissä.

Kestävyysmurroksessa myös työelämän tutkimus on muutoksen edessä, sillä käsitykset ”ympäristöstä” ja ”luonnosta” haastavat länsimaista ajattelua ja sitä myöten yhteiskuntien käsitteellistämistä.²⁹ Empiiriseen aineistoon perustuvaa tutkimusta työstä ja toimeentulosta kestävyysmurroksessa useilla toimialoilta tai työntekijöiden näkökulmasta on saatavilla vain vähän. Yksi keskeinen molemmat ulottuvuudet yhdistävä tutkimus on Tamsin ja Marshallin kestäviä työuria koskeva työ. Tamsin kestävien urien määritelmässä ”ihmiset pyrkivät omassa työssään ja valitsemisissaan rooleissa sekä strategisissa menettelytavois-

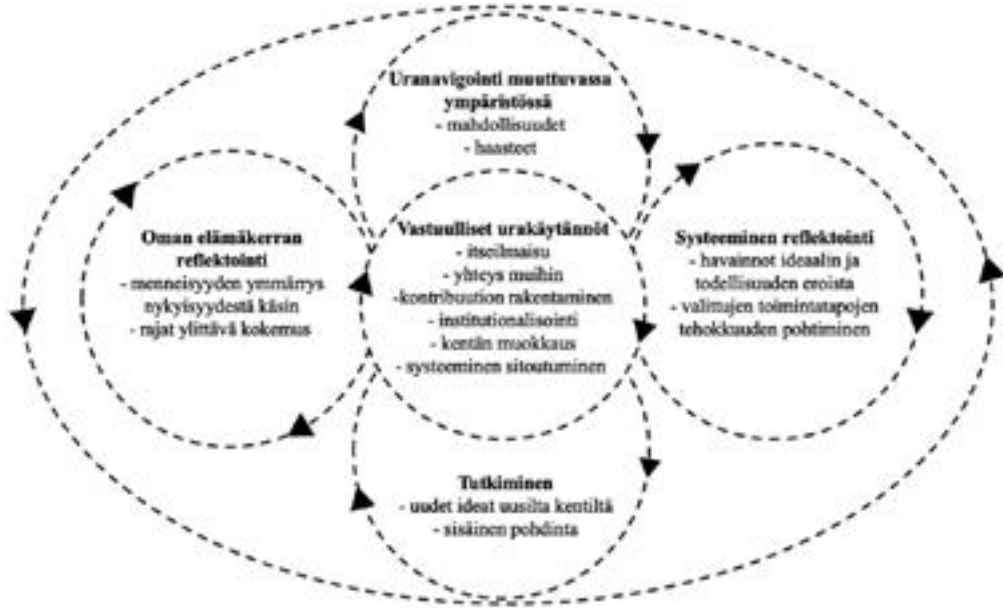
27 Miller, *Reimagining Livelihoods*.

28 Miller, *Reimagining Livelihoods*.

29 Räthzel, Stevis & Uzzell, ”Introduction: Expanding.”

saan vaikuttamaan yhteiskunnallisiin haasteisiin, kuten ekologisesti ja sosiaalisesti oikeudenmukaiseen kestävyYTEEN”.³⁰ Tams ja Marshall hahmottelevat vastuullisten urien dynaamista mallia Britanniassa tehtyjen eri

alojen työntekijöiden haastattelujen pohjalta (kuvio 2).³¹ Mallin osiot muodostavat elävän kokonaisuuden, jonka avulla on mahdollista hahmottaa ihmisten kertomuksia omasta urastaan.

Kuvio 2: Vastuullisten urien dynaaminen malli (täydennetty ko. lähteestä)

Yleensä ura-ajattelu liitetään palkkatyöhön, joka tapahtuu yksityisellä, julkisella tai kolmannella sektorilla. Vastuullisten urien tutkimuksen avulla onkin mahdollista avata yksityisenä pidetyn työuran ja yhteiskuntaan kiinnittyvän työntekijän toimijuuden rajapintoja.³² Tässä tutkimuksessa sovelletaan kestävien urien ajattelua työn tutkimiseksi kestävyysmurroksessa.

Institutionaalinen etnografia arjen työstä transformatiivisen työn tekijöiden näkökulmasta

Tämä tutkimus sai alkunsa siitä havainnosta, että kestävyysmurrosta koskevassa kirjallisuudessa työn ja työvoiman käsittely jää usein irrallisen arjen työstä ja toimeentulosta.³³ Arjen työn ymmärtäminen on tärkeää, sillä se lisää tietoa siitä, miten ihmiset toimivat ja sopeu-

30 Tams, “Dynamics of Responsible.” Käännös kirjoittajan.

31 Tams & Marshall, “Responsible Careers.”

32 Tams, “Dynamics of Responsible.”

33 Geels, “Multi-Level Perspective.”

tuvat kestävyysmurroksessa. Työntekijöiden näkökulma on kuitenkin harvinainen kestävyysmurroksen arjen tutkimuksessa. Sen sijaan kestävyysmurroksen tutkimus on keskittynyt muun muassa arjen kulutukseen, teknologiaan ja energiaan.³⁴

Käytäntöorientaatio on mielekäs tapa ymmärtää työntekijöiden arjen toimintaa. Käytäntöjen tutkimus sijoittuu yksilön ja rakenteiden tutkimuksen välille ja keskittyy arkisiin (työ)käytäntöihin.³⁵ Käytännöillä tarkoitetaan toistuvia tekemisen ja puheen tapoja, joita toimijat tuottavat ja ”kantavat” arjessaan.³⁶ Käytännöt muodostavat käytäntötekstuureita, joita ihmiset tuottavat yhdessä ei-inhimillisten toimijoiden kanssa.³⁷ Lisäksi käytännöt perustuvat jaettuun ymmärrykseen, joka on sanallista ja kehollista, minkä takia etnografisia menetelmiä on luonteva soveltaa niiden osalta.³⁸

Käytännöllisen toiminnan viitekehysessä toiminta ymmärretään taktisena, poliittisena, moraalisen ja persoonallisen kokonaisuutena, jossa painotukset vaihtelevat toimijan liikkumatilasta riippuen.³⁹ Viitekehys ohjaa kysymään organisaation jäseniltä, kuten työntekijöiltä, *mitä* he tekevät, *miksi* he tekevät

niin, *miten* he toimivat ja *keneksi* he tulevat osallistumalla toimintaan.⁴⁰ Paneutumalla näihin kysymyksiin on mahdollista eritellä erilaisia orientaatioita samaksi kutsuttuun tai samankaltaiselta vaikuttavaan työhön. Mallia on sovellettu muun muassa ruokatutkijoiden työn tutkimukseen kestävyysmurroksessa.⁴¹

Sovellan tässä tutkimuksessa käytännöllisen toiminnan viitekehystä sekä *institutionaalista etnografiaa*, jossa liikutaan käsitteiden ja menetelmien välimaastossa osittain samaan tapaan kuin edellä esitellyssä käytänteiden tutkimuksessa. Institutionaalisessa etnografiassa pyritään tekemään näkyväksi piiloon jääviä oletuksia sosiaalisista suhteista, instituutioista ja maailmasta. Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa tavoitteena on oppia tutkimukseen osallistujilta mahdollisimman avoimesti heidän kokemuksiaan kunnioittaen. Toisessa vaiheessa aineistoa analysoidaan soveltuvien käsitteiden ja teorioiden avulla.⁴² Vaikka institutionaalinen etnografia ei pelkisty menetelmäksi, se on saanut menetelmällisiä vaikutteita muun muassa etnometodologiasta.⁴³

Institutionaalisessa etnografiassa valitaan näkökulma, josta käsin tutkimusta tehdään.⁴⁴

34 Ks. esim. Mikko Jalas, Sampsa Hyysalo, Eva Heiskanen, Raimo Lovio, Ari Nissinen, Maija Mattinen, Jenny Rinkinen, Jouni K. Juntunen, Pasi Tainio & Heli Nissilä, “Everyday Experimentation in Energy Transition: A Practice-Theoretical View,” *Journal of Cleaner Production* 169 (2017), <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.03.034>.

35 Silvia Gherardi, *How to Conduct a Practice-Based Study: Problems and Methods* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2012).

36 Andreas Reckwitz, “Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing,” *European Journal of Social Theory* 5, no. 2 (2002).

37 Gherardi, *How to*.

38 Reijo Miettinen, Dalvir Samra-Fredericks & Dvora Yanow, “Re-Turn to Practice: An Introductory Essay,” *Organization Studies* 30, no. 12 (2009).

39 Räsänen & Trux, *Työkirja: Ammattilaisen*.

40 Keijo Räsänen, “Fire and Water Combined: Understanding the Relevance of Working Life Studies through a Concept of Practical Activity,” *Nordic Journal of Working Life Studies* 5, no. 3a (2015).

41 Galina Kallio & Eeva Houtbeckers, “Academic Knowledge Production: Framework of Practical Activity in the Context of Transformative Food Studies,” *Frontiers in Sustainable Food Systems* 4 (2020), <https://doi.org/10.3389/fsufs.2020.577351>.

42 Dorothy E. Smith & Alison I. Griffith, *Simply Institutional Ethnography: Creating a Sociology for People*, Institutional Ethnography: Studies in the Social Organization of Knowledge (Toronto: University of Toronto Press, 2022).

43 Smith, *Institutional Ethnography*.

Vaikka kaikki tutkimus pitää sisällään ennakkoletuksia, institutionaalisessa etnografiassa näkökulmavalinta sanoitetaan auki yhtenä tutkijan huomiota ja katsetta ohjaavana tekijänä. Iso ratkaistava kysymys tutkimuksessani on ollut se, millä nimellä kutsun haastattemiani ihmisiä ryhmänä – jos millään. Tutkimuksen näkökulma on *transformatiivisen työn tekijöiden*. Kehittämäni käsite on muodostunut keskusteluiden, esitysten pitämisen ja tekstien kirjoittamisen myötä. Sana *transformatiivinen* juontaa juurensa kestävyysmurroksen englanninkieliseen käsitteeseen (sustainability transformation).

Transformatiivisen työn ymmärrän toiminnaksi, jota tehdään projekteissa tai hankkeissa, joilla pyritään lievittämään tai ratkaisemaan ekososiaalisia kriisejä ja joilla tavoitellaan sosiaalisesti ja ekologisesti oikeudenmukaisempia yhteiskuntia. Määritelmän mukaan transformatiivisen työn tekijät voivat toimia kaikilla aloilla, vaikka kaikki arjessa tehtävä työ ei välttämättä ole transformatiivista. Kyse ei ole binäärisestä luokittelusta kahteen ääripäähän, vaan erilaisten työkäytänteiden havainnoinnista osana käytäntötekstuureja.

Transformatiivisen työn tekijät: tutkimusprosessi ja haastattelut

Hyödynnän tässä tutkimuksessa institutionaalisen etnografian osana tekemiäni haastatteluita ja niiden analyysia. Haastatteluaineiston luonteen ymmärtäminen edellyttää koko etnografisen kenttätönnön lyhyttä kuvausta. Tuotin tutkimusaineistoni vuosina 2017–2022 toimiessani apurahatutkijana. Tutkimukseni lähestyy työtä kestävyysmurroksessa kriittisesti, ja siksi perehdyin toimijoihin ja organisaatioihin, joissa kasvutalouden paradigma kyseenalaistetaan. Osana kenttätöitä toimin aktivistien ja tutkijoiden kohtuusliikkeessä (degrowth), jossa haastetaan länsimaisten ja

kolonialististen yhteiskuntien kasvutalousriippuvuutta. Kohtuusliike on vain yksi kestävyysmurrosta esillä pitävistä ruohonjuuritason liikkeistä, joissa ihmiset toimivat edistääkseen siirtymää kohti sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpiä yhteiskuntia. Muita ovat esimerkiksi siirtymäliike (transition towns), jossa alueelliset ryhmät pyrkivät edistämään kestävyysmurrosta kylissä ja kaupungeissa. Koska kestävyysmurroksen mittakaava on valtava, ruohonjuuriliikkeet keskittyvät usein johonkin teeman tai osa-alueeseen, kuten metsään, joka on yksi tutkimuskenttäni.

Suomalaisessa kohtuusliikkeessä toimimalla olen päässyt myös muille kentille, joissa tuotetaan ”kestävyysmurrosta” ruohonjuuritasolla. Osana etnografiaani osallistuin erilaisten verkostojen tapaamisiin. Ne kokosivat yhteen kestävyysmurrosta edistäviä eri alojen ammattilaisia. Ihmiset, jotka tekivät työtä kukin tahollaan, tulivat yhteen saadakseen voimaa toisistaan. Tämä oli sekä oma kehollinen kokemukseni että myös muiden osallistujien äänen sanoittama havainto. Lisäksi tein kotitalousvierailuita neljään kotitalouteen, joissa harjoitettiin kotitarveviljelyä ja pyrittiin osittaiseen omavaraisuuteen.

Tutkimuksessani osallistuva havainnointi tarkoitti havaintojen kirjoittamista tapaamisten jälkeen. Lisäksi pidin tutkimuksen ajan kenttäpäiväkirjaa. Tein erilaisissa kohtaamisissa etnografisia haastatteluita, joita myös dokumentoin kirjallisesti. Tallensin haastatteluiden lisäksi valokuvia ja videoita sekä keräsin julkisesti saatavilla olleita dokumentteja, kuten esitteitä ja lehtijuttuja.

Tässä artikkelissa keskityn transformatiivisen työn tekijöiden toimeentulon tutkimiseen, sillä etnografiani myötä kirkastui, että toimeentulo palkkatyötä laajemmin ajateltuna on tärkeä mutta vaiettu ilmiö globaalin pohjoisen kestävyysmurroksen edistämässä. Kos-

ka toimeentulosta puhutaan usein ylätasolla, jäävät työntekijöiden kokemukset toisinaan piiloon. Piiloon jäävien kokemusten esille

tuomisessa analysoin transformatiivisen työn tekijöiden haastatteluista (taulukko 1).

Taulukko 1: Haastattelut transformatiivisen työn tekijöiden kanssa

<i>Osallistujatunnus</i>	<i>Haastatteluiden lukumäärä</i>	<i>Toiminnan pääpaino (Miller 2019, 195)</i>
ID1 & ID2	3	kotitarveiljely; opetus & oppiminen
ID3	2	opetus & oppiminen; perinteiden jatkaminen
ID4	2	kotitarveiljely
ID5	1	kotitarveiljely
ID6	2	maanomistuksen uudet muodot; perinteiden jatkaminen
ID7	1	kotitarveiljely
ID8	1	opetus & oppiminen
ID9	1	kumppanuusmaatalous
ID10	1	biodiversiteetin suojeleminen
ID11	1	biodiversiteetin suojeleminen; työntekijäosuuskunta
ID12	1	kotitarveiljely; opetus & oppiminen
ID13	1	eettiset hankintaprosessit; reilu kauppa
ID14	1	yhteisötuotanto
ID15	1	opetus & oppiminen; kotitarveiljely
ID16	1	metsien suojeleminen
ID17	1	metsien suojeleminen
ID18	1	yhteisörahoitus
ID19	1	opetus & oppiminen

Vaikka aineistossa on palkansaajia ja yrittäjiä, suurin osa haastattelemistani transformatiivisen työn tekijöistä ei ole palkansaajia eikä yrittäjiä siinä mielessä, kuin mitä kulttuuriset ja viranomaisten luomat kategoriat antavat ymmärtää. Keitä nämä ihmiset ovat ja mitä he edustavat? Eräs kollega kutsui työtäni osuvasti ”alakulttuurin” tutkimukseksi. Lisäksi on huomioitava, että polkuni työn kestävyysmurroksen ruohonjuuritason kentälle oli alkanut jo ennen tutkimuksen virallista aloituspäivää, sillä aikaisempi tutkimukseni käsitteli nuorten ammattilaisten kestäviä työuria. Minulla oli myös jo ennestään pääsy kohtausliikkeeseen sekä keskusteluihin omavaraisuuteen pyrkivien ihmisten kanssa.

Keväällä 2020 julistetun koronapandemian takia myös oma etnografinen kenttätöni muuttui osittain digitaaliseksi. Päätin painottaa yksilöhaastatteluista, joita olin jo tehnyt ennen pandemiaa. Lähestyin erilaisissa tapahtumissa ja tapaamisissa kohtaamiani ihmisiä, joiden tiesin toimivan ekologista ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta lisäävissä hankkeissa tai aloitteissa. Lähes kaikki pyytämäni ihmiset suostuivat haastatteluun, tosin osa haastatteluista jäi tekemättä aikataulusyistä. Osa haastattavista valikoitui elämäntapansa, kuten omavaraisuuteen pyrkimisen, perusteella. Osa valikoitui siksi, että heidän hankkeensa vaikutti kiinnostavalta, vaikka heidän toimeentulonsa rakentuminen oli epäselvää.

Lopulta tein 23 haastattelua 19 eri osallistujan kanssa vuosina 2017–2022. Toteutin 45–90 minuuttia kestäneet haastattelut kasvokkain tai etänä videovälitteisesti. Aineistossa on esimerkiksi omavaraisuuteen pyrkiviä kotitalouksia, koulutusta tarjoavia tahoja sekä metsien ja soiden suojelun, yhteisöllisen maanomistuksen, luonnon monimuotoisuuden edistämisen, yhteisörahoituksen ja eettisen ostamisen hankkeita (taulukko 1). Tavoitteena oli haastatella ihmisiä eri puolelta Suomea. Haastatteluhetkellä haastateltavista 11 asui Etelä-Suomessa, kolme Itä-Suomessa, kolme Länsi-Suomessa ja kaksi Keski-Suomessa.

Ennen pandemiaa tekemäni seitsemän haastattelua ovat pidempiä sekä sisällöltään monipolvisempia. Muuten tein puolistrukturoituja teemahaastatteluita, joiden aikana pyrin käsittelemään kaikki listan kysymykset (liite 1). Teemat ja kysymykset tarkentuivat ensimmäisten haastatteluiden ja osallistuvan havainnoinnin myötä. Ennalta määritellyistä teemoista huolimatta pidin haastattelutilanteessa oleellisena haastateltavan käyttämien käsitteiden kartoittamista sekä niiden ensisijaista käyttämistä omien kategorioideni sijasta. Sovelsin haastatteluissa *arvostavaa haastattelua* (appreciative inquiry), jossa keskitytään luomaan tilaa toiminnan innostavuudelle, kyseenalaistuksille ja uuden ajattelulle.⁴⁵ Lisäksi sisällytin haastatteluihin kysymyksen ”tuplaamisesta” eli kysyin, millaisia asioita tulisi ottaa huomioon, jos joku muu työskentelisi haastateltavan paikalla.⁴⁶ Kysyin myös ennakkoluuloista, haasteista ja ongelmista, joita haastateltavat olivat kohdanneet työtä tehdessään, sekä pyysin heitä kertomaan esimerkkejä kokemuksistaan. Ajallisesti fokus oli nykyhetkessä ja tulevaisuudensuunnitelmissa, mutta

käytännössä ihmiset kuvasivat usein omaa polkuaan haastatteluhetkeen. Sisällöllisesti pääpaino oli haastateltavien omassa ymmärryksessä ja työssä.

Tilanteen mukaan osallistuin puheeseen haastattelun aikana omilla esimerkeillä, minä takia osa haastatteluista muistuttaa pikeminkin keskustelua. Tämä oli osa luottamuksellisen ilmapiirin luomista, sillä tavoitteena oli tuottaa osallistujille mukava tilanne, jossa voisi reflektoida omaa työtään. Ennen haastattelua jaoin haastatteluteemat haastateltaville. Lisäksi informoin osallistujia kirjallisesti siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, eli osallistujat voivat missä tahansa tutkimuksen vaiheessa ilmoittaa ilman perusteluita vetäytyvänsä tutkimuksesta. Äänitetyt haastattelut litteroitiin luottamuksellisesti suomalaisessa palvelussa. Anonymisoin kaikki osallistujat raportoidessani tuloksia ja esimerkiksi muutin suorissa lainauksissa murreilmaiset yleiskielisiksi.

Laadullisena, haastattelijan ja haastateltavan yhdessä tuottamana aineistona haastattelut sisältävät rikkaita kuvauksia esimerkiksi oppimisesta, hankkeen historiasta, omasta urapolusta ja kohtaamisista muiden toimijoiden kanssa. Tätä tutkimusta varten analysoin haastatteluista temaatteisesti.⁴⁷ Koska haastattelun teemarunko perustui etnografiseen ymmärrykseen, analyysin alku muodostui sen perusteella: hankkeen kuvaus, innostavat tekijät, haasteet, valittu titteli, toimeentulon rakentuminen, tulevaisuuden näkymät sekä keskeinen taito tai taidot. Kävin läpi jokaisen haastattelun ja indeksoin näiden teemojen lisäksi niistä nousevia teemoja aineiston analyysiohjelma NVIVOssa. Lopuksi järjestin indeksit temaatistiseksi ryhmiksi (kuvio 3).

45 Danielle P. Zandee & David L. Cooperrider, “Appreciable Worlds, Inspired Inquiry,” teoksessa *Handbook of Action Research*, toim. Peter Reason & Hilary Bradbury (London: SAGE Publications, 2008).

46 Davide Nicolini, “Articulating Practice through the Interview to the Double,” *Management Learning* 40, no. 2 (2009).

47 Jennifer Attridge-Stirling, “Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research,” *Qualitative Research* 1, no. 3 (2001).

Hanke Mitä osallistujat edistävät ja miten?	Apu ja resurssit Millaista apua ja millaisia resursseja on saatavilla?	Yhteistyö ja verkostot Millaisissa yhteisöissä tai verkostoissa osallistujat toimivat? Mitä he kaipaavat?
Innostus ja voimavarat Mikä innostaa ja tuo voimavaroja?		Ammattitaito Millaisia ammatteja osallistujilla on?
Ennakkoluulot Millaisia esiintyy?		Titteli Miten osallistujat kuvaavat omaa työtään?
Haasteet Millaisia haasteita osallistujat ovat kohdanneet työssään?	Transformatiivisen työn tekijät	Koulutus, taidot, osaaminen Millaista koulutusta osallistujilla on? Mitä taitoja ja osaamista työ edellyttää?
Elämäntapa Miten elämäntapa ja työ kietoutuvat yhteen?		Paikka Miten osallistujat päätyivät ja sitoutuvat paikkaan?
Maailmankuvat, juurisyyt ja muutos Miten osallistujat hahmottavat kestävyysmurroksen juurisyyt, alansa muutokset ja mahdollisuudet toimia?		Maatyö Millaista on työ ja vuorovaikutus maaperän ja/tai muunlajisten kanssa?
Käsityksiä työstä Miten osallistujat kuvaavat työtä?	Visio työlle / hankkeelle Mitä tavoitteita osallistujilla on?	Toimeentulo Mitä osallistujat tulevat toimeen?
		Oma työ Millaista oma työ on arjessa?

Kuvio 3: Haastatteluaineiston temaattisen analyysin kategoriat

Tätä artikkelia varten nostin aineistosta esille teemoja, joiden avulla voin vastata käytännöllisen toiminnan viitekehyksen mukaisiin kysymyksiin: *mitä* transformatiivisen työn tekijät tekevät, *miksi* he tekevät niin, *miten* he toimivat ja *keneksi* he tulevat osallistumalla toimintaan.⁴⁸ Hyödynnän viitekehystä esitellessäni transformatiivisen työn tekijöiden kuvaamia kokemuksia seuraavissa osioissa.

Yksilöhaastattelussa vaarana on yksilökeskeisyys, vaikka tosiasiaa toimeentulo rakentuu verkostoissa, yhteisöissä ja järjestelmissä.⁴⁹ Tuottamani aineiston äärellä kaipaankin ryhmähaastatteluita, joissa osallistujat olisivat voineet syöttää toisilleen uusia teemoja. Myös kokemukseni työn tutkijana kestävyysmurroksessa viittaa siihen, että yksin pohtiminen ja toimiminen eivät riitä, vaan yhdessä on mahdollista saada aikaan mielekkäämpiä

tuloksia. Erityisesti toiminnan kuvauksia on aineistossa vähemmän kuin mitä toivoin. On myös mahdollista, että abstrakteista teemoista on helpompi tuottaa puhetta, kun taas yhteisöllinen toiminta perustuu kehollisuuteen, jota on vaikeampi sanoittaa. Kokemukseni työntekijänä kestävyysmurroksessa on saatanut olla esteenä silloin, kun olen jakanut kehollisesti samankaltaisuuden kokemuksen. Tällöin en välttämättä ole malttanut kysyä lisää suoria sanoituksia toiminnasta.

Toimiminen osana ”alakuulttuuria” ja sen tutkiminen herättävät kysymyksiä tutkimusetiikasta. Etnologit Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki esittelevät etnografisen kenttätöiden ja tutkimuksen teemoja, joita he ovat opettaneet Jyväskylän yliopistossa.⁵⁰ Tutkimusetiikasta he toteavat, että kenttätöiden todellisuus on usein moninaisempaa kuin mihin eettisten ohjeis-

48 Räsänen, “Fire and Water”; Räsänen & Trux, *Työkirja: Ammatillaisen*.

49 Miller, *Reimagining Livelihoods*.

50 Outi Fingerroos & Jukka Jouhki, “Etnologinen kenttätö ja tutkimus,” teoksessa *Moniulotteinen etnografia, toim.* Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (Tallinna: Ethnos ry, 2014).

tusten periaatteet suoraan vastaavat. Näin on erityisesti silloin, kun tutkija toimii osana tutkimansa ilmiötä. Heidän mukaansa tutkimus on moraalisesti hyvää silloin, kun tutkija on ollut aikeistaan ja tutkimuksen prosessista rehellinen sekä suojelee tutkimukseen osallistuvien yksityisyyttä. Olen toiminut erilaisissa tilanteissa tämän ohjeen mukaan ja esitellyt itseni tutkijaksi, joka keskittyy työn ja toimeentulon tutkimukseen kasvatalouden jälkeen kestävyysmurroksessa. Maininnan jälkeen positioni tutkijana on saattanut jäädä taka-alalle tilaisuuden sisältöjen takia. Toisinaan osallistujat erilaisissa tapaamisissa tai yhteydenotossa viittasivat asemaani tutkijana selväsanaisesti, kun he halusivat mielipiteen esimerkiksi taloutta koskeviin kysymyksiin asiantuntijana pidetyltä henkilöltä. Sen lisäksi, että esittelin itseni tilaisuuksissa, ylläpidän tutkimuksestani internetissä henkilökohtaista tutkijasivustoa ja sosiaalisen median tilejä, joilla kerron käynnissä olevista tutkimushankkeistani sekä sidoksistani ruohonjuuritason liikkeisiin.

Mitä ja miksi: Transformatiivisen työn tekijöiden hankkeet ja arkinen työ

Haastatteluissa lähdimme liikkeelle työn ymmärtämisestä nykyisen hankkeen näkökulmasta: millaista hanketta osallistujat edistävät ja mihin hankkeella pyritään. Näissä kuvauksissa, joita esittelen seuraavaksi, tulivat esille työn tavoitteet ja haastateltavien oma työ hankkeessa. Kuvatut luokat, joihin hankkeet ryhmittelin, perustuvat Millerin malliin, ja ne on listattu taulukossa 2 sekä tummennettu kuviossa 1.⁵¹

Millerin mallin *habitaattien hoiva* näkyi hankkeissa biodiversiteetin suojeluna, jolla tavoiteltiin luonnon monimuotoisuuden edistämistä paikallisesti yhdessä alueen asukkaiden kanssa. Eräässä hankkeessa ennallistettiin ympäristöä maatalouden jäljiltä. Toisessa pyrittiin vähentämään yhteisön vaikutuksia lähiympäristöön sekä kokonaiskulutuksen tasoa. Kol-

mannessa hankkeessa ihmiset tekivät metsien suojelutyötä paikallisesti ja valtakunnallisesti yhdessä muiden kanssa. Moni haastateltavien hanke liittyy opetukseen ja oppimiseen, sillä vaikka tietoa on olemassa, tulee se “kääntää” ihmisten arkeen. Perinteiden jatkaminen vaalii elämäntapoja, jotka ovat kadonneet tai katoamassa modernisaation ja luontosuhteiden muuttumisen myötä. Perinteiden jatkajat elvyttävät alueellisen ja paikallisen toimeentulon muotoja esimerkiksi hyödyntämällä paikallisia materiaaleja tai tiettyjen materiaalien työstämiseen tarvittavia taitoja.

Millerin mallissa *hyödyntämistä* edustavat muun muassa maanomistuksen uudet muodot. Yhden haastateltavan edustama hanke edistää yksityishenkilöiden maanomistuksesta luopumista. Kokeilussa maa on yhteisön omistuksessa, ja maanomistukselle on laadittu säännöt pitkällisen neuvottelun ja asiantuntijalausuntojen jälkeen.

Millerin mallissa *tuotantoa* edustavat kotitarveviljely, työntekijäosuuskunnat ja yhteisötuotanto. Kotitarveviljelyssä ihmiset pyrkivät viljelemään osan ruuastaan itse. Tämä vaatii luonnollisesti maatyötä ja antautumista vuodenajoille työn rytmittämiseksi. Työntekijäosuuskunnassa työntekijät omistavat organisaation, jossa taloudellista toimintaa tehdään. Yhteisötuotantoa edustavassa hankkeessa haastateltava toimi monissa erilaisissa aloitteissa samanaikaisesti osana verkostoja ja mahdollisti siten muidenkin osallistumisen oman toimeentulon tuottamiseen.

Millerin mallin *siirtämisen* kategoriasta haastatteluaineistossa on esillä reilun kaupan edistäminen. Eräs haastateltava asui isossa kaupungissa ja edisti reilua kauppaa aktiivisesti. *Kulutuksesta* hankkeissa on esillä kumppanuusmaatalous ja eettiset hankintaprosessit. Kumppanuusmaataloudessa maataloustuotteiden ostajat sitoutuvat ostamaan ruuan, jota tuotetaan ammattiviljelijän kanssa yhdessä

⁵¹ Miller, *Reimagining Livelihoods*.

esimerkiksi talkoiden avulla. Yhdessä aineiston hankkeessa osallistujat kasvattivat yleistä tietoisuutta eettisistä hankintaprosesseista.

Millerin mallin *ylijäämän käyttöönottoa* edustaa yhteisörahoituksen hanke, joka ”kätilöi” maailmaan uusia yhteisöllisen talouden hankkeita. Haastateltava on talouden alan ammattilainen, joka on tehnyt uransa ruohonjuuritason organisaatioiden toimintaedellytysten kasvattamiseksi.

Yksinään hankkeet voivat vaikuttaa vaatimattomilta mittavan kestävyysmurroksen keskellä. Hankkeiden ja toiminnan tarkasteltu yhdessä paljastaa kuitenkin niiden merkityksen osana Millerin kuvaamaa toimeentulon kokonaisuutta, läpileikkaavaa yhteiskäyttämistä (kuvi 1). Oppimista ja kotitarveviljelyä hankkeessaan edistävä osallistuja totesi kokonaisuuden osana toimimisesta:

[O]n hirveä määrä ihmisten tekemää näkymättömtä työtä, joka pikkuhiljaa alkaa vahvistua ja meille syntyy uusia sanoja, [...] [kuten aikoinaan] ympäristökasvatus [...] ja yhtäkkiä tajua, et se et on olemassa [...] ihmisiä, jotka oikeasti pohtivat paljon samanlaisia asioita, mitkä ovat itselle arvokkaita. (ID15)

Osallistujat myös sanoittivat monisyisiä juurisyitä, joihin heidän hankkeensa pyrkii vastamaan. Omavaraisuuteen pyrkivä osallistuja piti länsimaista elämäntapaa kestävämmänä, ja vaikka oma toiminta ei ”pelasta maapalloa”, niin hän ”ainakin tekee oman osuutensa” (ID5). Monimuotoisuutta työssään suosiva totesi, että ”hyvin nuorena mulla tuli jo voimakkaasti [...] tietoisuus ekokriisistä [...] että tässä yhteiskunnan normaalipyörittämisessä ei ole mitään päätä eikä häntää” (ID10). Metsien puolesta toimiva osallistuja piti juurisyynä ylikulutusta, joka johtaa luonnonvarojen liikkalutukseen paikallisesti ja globaalisti (ID17). Luonnon monimuotoisuutta hankkeissaan vaalivan osallistujan mukaan valtarakenteet suosivat tiettyjä ryhmiä, kun taas toisten ryhmien, kuten saamelaisen, maaoikeudet ovat uhattuna (ID11). Perinnetietoa edistävä osal-

listuja kuvaa ihmiskunnan käyvän läpi ”vaihevuosia”, joiden aikana ”tulee kuumia aaltoja, se [kone] kuumenee, kun yritetään käynnistää sitä konetta, vaikka hormoni[toiminta] on heikentynyt” (ID6). Metsien puolesta toimiva sanoitti toimintansa syitä velvollisuudella:

[K]un mä katson tätä maailmanmenoa, niin mä koen et mulla on moraalinen velvollisuus pyrkiä tekemään niin sanotusti mielestäni hyvää [...] ja mulla ei ole moraalista oikeutta olla tekemättä. (ID16)

Haastateltavien arkinen työ hankkeissa näyttyy heidän kuvauksissaan monipuolisena ja monitahoisena. Työ on muun muassa arvon näkemistä siellä, missä muut eivät sitä huomaa (ID18), kehittämistä (ID13, ID18), rakennusten hoivaa (ID3), verkostotyötä (ID15), tietyn elämäntavan edistämistä (ID7), generalistina toimimista (ID15), lasten ja kotieläinten hoivaa (ID4), ruuan viljelyä (ID1, ID2, ID4, ID5), antautumista luovalle prosessille (ID6) ja kestävässä yhteisöissä toimimista (ID1, ID2, ID7, ID14).

Miten: Toimeentulo ja voimavarat kestävyysmurroksessa

Yllätyin tutkijana siitä, miten korkea kynnyksellä oli kysyä haastatteluissa ihmisten toimeentulosta suoraan. Ihmiset vastasivat, mutta tilanne oli toisinaan vaivaannuttava. Tämä johtui ehkä siitä, että moni tekee ruohonjuuritason kestävyysmurroksen liittyvää työtä palkatta tai pienellä korvauksella. Opetustyössä toimiva osallistuja totesi yhdestä nykyisestä hankkeestaan, että ”ei siinä ole mitään rahaa liikkunut, en minä siitä mitään [rahaa saa], että kyllä minä siitä maksan” (ID15). Samaan tapaan kommentoi perinteiden jatkamista edistävä osallistuja:

[E]simerkiksi se ensimmäinen [osa]hanke [...] aivan mieleton työmäärä verrattuna siihen muutama tuhat euroon mitä siitä [kilpaillusta rahoituksesta] sai ikään kuin palkkaa, joka sekin meni sitten osittain joihinkin kuluihin, jotka tämä [osa]hanke [itselle] aiheutti. (ID3)

Se, että hankkeesta ei saa toimeentuloa, saataan kulttuurisesti tulkita henkilökohtaisena epäonnistumisena. Elävän talouden tutkija Ethan Millerin ajattelussa yksilökeskeinen toimeentulon hankkiminen on vain yksi kolmesta käsitteellisestä toimeentulon muodosta, kun kaksi muuta ovat toimeentulon vastaanottaminen muilta ja mahdollistaminen muille.⁵² Koska vastikkeetonta perustuloa tai kansalaispalkkaa ei ole, on ihmisten varmistettava toimeentulonsa muilla tavoilla.

Kun kysyin osallistujien palkkatyön lisäksi tai sijaan saamasta toimeentulosta, kävi ilmi, että moni hankkeissa työskentelevä sai ansiota muualta kuin edistämästään hankkeesta. Osallistujilla oli erilaisia pääomia, kuten maanomistuksia tai koulutusta, joiden turvin he olivat voineet asettua aloilleen tai saada tuloja. Heidän ei esimerkiksi tarvinnut hankkia maatila, sillä heillä oli jo pääsy sellaiseen. Osa sai toimeentuloa pääomatuloista, kuten metsäomistuksista. Osa nojautui sosiaaliturvaan kuten kuka tahansa muukin Suomessa. Osa edisti hankkeitaan työttömyysturvalla tai muulla tuella, kuten vanhempainrahalla. Kuitenkin järjestelmän joustamattomuus herätti harmia:

[T]oivoisin, että olisi mahdollisuuksia myös erilaisten työmuotojen yhdistämiseen, että esimerkiksi jos mä haluisin tehdä vähäsen osa-aikayrittäjyyttä, vähäsen järjestötyötä ja vaikka normaalia palkkatyötä, kaikkia niitä yhdistellen, niin sosiaaliturvajärjestelmä [...] eihän se tue ollenkaan tuota. [...] [S]e on taloudellisesti ihan järjetöntä, että mä tipun siitä sosiaaliturvajärjestelmästä, jos lähdän kikkailemaan liikaa. (ID19)

Toimeentuloa voi saada myös muuten kuin rahana. Osa osallistujista vähensi tarvetta rahalle asumalla yhteisöllisesti, sillä kiinteiden kuluksen jakaminen isomman joukon kesken saattoi tuoda säästöä. Osa hankki ravintoa keräämällä marjoja tai sieniä, metsästäamalla, kalastamalla, kasvattamalla omaa ruokaansa yksin tai yh-

dessä muiden kanssa tai pitämällä kotieläimiä. Omaehtoista toimeentuloa saattoi saada myös tuottamalla osan tarvitsemastaan energiastaan esimerkiksi omasta metsästä hankitulla puulla. Näissä muodoissa tulee esille toimeentulon muodostuminen yhdessä muiden ihmisten ja muunlajisten toimijoiden kanssa.

Koska harva osallistujista teki työtä vakinaisessa palkkatyösuhteessa, heidän yhteiskunnallinen asemansa oli epävarma. Kun ihminen jättäytyy palkkatyöyhteiskunnassa tietoisesti joidenkin sen rakenteiden ulkopuolelle, hän joutuu ratkaisemaan toimeentulon kysymykset omassa arjessaan ilman normien mukaisia ohjeita. Miten tyydyttää perustarpeet, missä asua ja miten liikkua paikasta toiseen? Vaikka moni osallistuja haastaa toimeentulon yksilökeskeisyyden, on yhteisöllisen ja kestäväen toimeentulon hankkiminen hankalaa valmiiden mallien puuttuessa.

Osallistujat kuvasivat haastatteluissa voimavaroja, joiden avulla he jatkoivat hankkeissa toimimista haasteista huolimatta. Innostusta osallistujat ammensivat itsestään, muista ihmisistä, muutoksesta sekä muunlajisesta luonnosta. Perinteiden jatkamista edistävä osallistuja pohti, että ”kai minun täytyy myöntää se, että minua innostaa haasteet” (ID6). Kotitarveviljelyä ja yhteisöllistä elämäntapaa edistävä osallistuja totesi, että häntä innostaa ”ihmisenä kasvamisen mahdollisuus, siinä kun on jatkuvasti niitä muita ihmisiä, jotka jotenkin haastavat ja pitävät [...] elossa ja mukautuvana ja joustavana” (ID7). Perinteiden jatkamista ja oppimista edistävä osallistuja koki haluavansa ”tarjota ihmisille mahdollisuuksia osallistua ja kokea liian vaikeiksi tai mahdottomiksi koettuja asioita” (ID3). Metsien puolesta toimiva kuvasi, miten hän on ”syventänyt vuosien mittaan [...] yhteyttä kaikkeen muuhun elävään ja myös niin sanotusti elottomaan” ja miten ”yhteys planeettaan” tuo merkitystä omalle työlle (ID16).

⁵² Miller, *Reimagining Livelihoods*.

Kuka: Transformatiivisen työn tekijät ja vastuulliset urat

Käytännöllisen toiminnan viitekehyksessä toimijuus eli se, keneksi toiminnan myötä tullaan, muodostuu taktisen (miten), poliittisen (mitä) ja moraalisen (miksi) toiminnan yhdistelmänä. Transformatiivisen työn tekijät piirtyvät esiin toimijoina toimintakenttensä mahdollistamassa liikkumatilassa. Jokaisella osallistujalla oli jokin osaaminen tai koulutus, jonka mukaan heidät voi identifoida tietyn alan ammattilaiseksi tai toimijaksi. Kuitenkin kokemus kestävyysmurroksessa toimimisesta tuo heidät yhteen samankaltaisina toimijoina, jotka pyrkivät etsimään ratkaisuja ekokriisiin tai lievittämään sen mukanaan tuomia ongelmia.

Vaikka kysyin transformatiivisen työn tekijöiden nykyisistä hankkeista, hankkeeseen johtanut *ura* nousi esille suurimmassa osassa haastatteluita. Selittääkseen nykyistä työtään ihmiset siis kuvasivat polkuaan haastatteluhetkeen. Käytän Tamsin ja Marshallin vastuullisten urien mallin kategorioita esitelläkseni haastatteluaineistossa esiintyviä erilaisia polkuja (kuvio 2).

Vastuulliset urakäytännöt. Yleisesti haastatteluihin osallistuneet kuvasivat mielellään ”epätavallista” polkuaan. He loivat työtehtävän, jonka tarpeen he olivat huomanneet yksin tai yhdessä muiden kanssa, mutta jota ei vielä ollut välttämättä olemassa sellaisenaan. Vaikka polku oli ajoittain ollut vaikea, velvollisuudentunne ajoi toimimaan valitulla tiellä. Kuten kotitarveviljelyä ja oppimista edistävä osallistuja toi esiin: ”[M]inulla on luonnolle tosi paljon velkaa ja haluan kaikilla toimillani sitä [velanlyhennystä] edistää” (ID12).

Oman elämäkerran reflektointi. Moni haastateltava oli elämässään käynyt läpi samankaltaisia vaiheita. Ne eivät edenneet samassa järjestyksessä, vaan prosessi eteni rihmastomaisesti risteyksestä toiseen hieman eri tavoin osallistujan mukaan. Haastateltavista useampi oli elänyt normien mukaan eli kouluttautunut ammattiin ja työskennellyt alallaan. Kuitenkin havahtuminen ekososiaalisiin kriiseihin

johti normien kyseenalaistamiseen ja osittaiseen hylkäämiseen joko jo ennen opiskelua ja palkkatyötä tai niiden aikana. Kyseenalaistamisen jälkeen seurasi uusi vaihe, joka saattoi pitää sisällään uudelleen kouluttautumista tai asuinpaikan vaihdon.

Asuin [isossa kaupungissa] kerrostalossa ja mulla oli vaan hirveen paha olla siinä [alani] työssä. [...] Se vaan pikkuhiljaa meni siihen suuntaan, ja satumaa ihan ylipäätään kaikki että onnistui tämä. (ID12, kotitarveviljely, opetus & oppiminen)

Yhden osallistujana elämä ei kuitenkaan sopinut tähän narratiiviin. Toiseen asteen koulutuksen jälkeen hän siirtyi asumaan ekoyhteisöön, jossa vietti varhaisaikuisuutensa. Hän ei siis elänyt normien mukaista elämää aikuisuutensa alussa, vaan hakeutui myöhemmin korkeakouluun ja valmistuttuaan palkkatyöhön isoon kaupunkiin.

Uranavigointi muuttuvassa ympäristössä. Moni haastateltava korosti muunlajisen luonnon merkitystä arjessaan. Moni vaikutti saavuttaneen rauhan tekemiensä valintojensa kanssa, koska he kokivat pystyneensä huomioimaan niiden myötä paremmin muunlajista luontoa. Toisaalta valinnat olivat johtaneet haastateltavia monenlaisiin arjen vaikeuksiin, toisaalta he suhteuttivat näitä vaikeuksia aiempaan tyytymättömyyteensä. Oman hankkeen edistämisen ja muun yhteiskunnan rytmien välisiä hiertymiä he kuvasivat esimerkiksi silloin, kun heillä oli palkkatyötä oman hankkeen ohessa.

Eli mä olin sitten [kasvatusalalla] töissä niin silloin sitä [erirytmisyyttä] kuvaa hyvin se, että mulla oli lampaita hoidossa ja mä asun yksin mökissä ja herään aamulla ennen kuutta talvella viemään ne lampaat ja kantaan vettä. Mulla on vähän kiire. Ja sit mä menen veden kanssa siinä pihalla ja kaadun sen ämpärin kanssa ja kastun litimäräksi. Sitten vaihdan vaatteet ja koitan saada niille lampaille ne heinät ja vedet ja pyöräilen [työpaikalle] 5–6 kilometrin päähän [...] oli se kaks ihan eri maailmaa. (ID1, kotitarveviljely, opetus & oppiminen)

Palkkatyömallista poikkeaminen ja ajan jakaminen useampiin toimintojen kesken sai osallistajat pohtimaan omaa asemaansa ja esimerkiksi eläkekertymäänsä.

Sellainen ihminen on niin erilaisessa asemassa, joka poikkeaa siitä jostain tavallisesta toimeentulomallista ja sellaisesta että täällä on aika vähän vaihtoehtoja [...] Monikaan ei halua vaikka on vaikka väsynyt siitä palkkatyöstä ja haluaisi elävöittää itseänsä ja haluaisi elävöittää vaikka maata ja haluaisi tehdä jotain muuta mut sitten ei koe että se olisi mahdollista [...] Ja haluan myöskin sen mahdollisuuden pitää siellä että on yksi päivä viikossa vapaana sitten niille puutarhoille. (ID4, kotitarveviljely)

Tutkiminen. Vaikka tein yksilöhaastatteluita, monet haastateltavien hankkeet edellyttävät toimimista verkostomaisesti. Toiminnassaan osallistujat inspiroituvat muunlaisista toimijoista ja pyrkivät viettämään aikaa pellolla, metsässä tai muualla luonnossa. Haastateltavat kuvasivat itsensä tutkimisen ja etsimisen aikoja, jotka toistuivat elämän kuluessa – myös vastuullisen työuran aikana.

[N]uorten tulo tähän ”työmaailmaan” [...] et [...] jokainen löytäisi oman tehtävänsä. Jos sä löydät sun tehtävän tässä maailmassa ja saat tietoa, et kyllä tehtävän etsimiseen saattaa mennä vähän aikaa myöskin. Jos sä löydät jonkun sun oman tehtävän, niin sitten se kantaa [...] koska tässä [...] yhteiskuntamallissa meillä täytyy olla tehtävä. (ID8, yhteisörahoitus)

Systeeminen reflektointi. Haastateltaville hankkeen edistäminen oli implisiittisesti ja eksplisiittisesti sanoitettuna ratkaisu moninaisiin systeemiin ekososiaalisiin kriiseihin. Heillä oli erilaisia muutoksen teorioita.

[T]ietysti, joka kaikessa määttää tai kaikessa oleva syöpä, ja tietysti tässä yksilöillä ei ole syyllisyyttä, vaan yhteiskuntapolitiikan [syytä]. [...] Tämähän on lopulta hyvin pitkälti keskustelua vallasta, miten suomalainen valta rakennettiin,

ja edelleen rakentuu ja uusintuu. (ID11, biodiversiteetin suojelu)

Muista haastateltavista uransa osalta poikkeava osallistuja kuvasi, miten hän haluaa osallistua normien mukaiseen toimintaan, koska ”siellä muutos tapahtuu”. Tämä kuvaa ajattelua ja toimintaa, jossa järjestelmiin vaikutetaan ”sisältä käsin”. Vastuullisten urien tutkimuksessa tällaiset urakertomukset ovat tyyppisiä. Muuten haastateluissa toistuivat samankaltaiset teemat kestävästä kollektiivisesta elämäntavasta. Kaikkia haastateltavia, myös muista poikkeavaa osallistujaa, yhdistää toimivamman suhteen luominen muunlajiseen luontoon.

Muuttuva työ ja tolmeentulo planeetan rajoissa

Transformatiivisen työn tekijöiden käsitykset työstä ovat muuttuneet ekososiaalisten kriisien myötä. He eivät koe välttämättä työn tekemisen tapoja itselleen mielekkäiksi. Laajempi, kaikkia ihmisiä koskeva kysymys kuuluu, miten tulla toimeen planeetan rajoissa silloin, kun ei voida enää vedota tietämättömyyteen systeemisistä keskinäisriippuvuuksista ja ekososiaalisista kriiseistä. On yhä vaikeampi väittää, että yleistajuista tietoa ei olisi saatavilla.⁵³ Päätöksentekijöille tietoa ihmistoiminnan aiheuttamista ympäristöongelmista on ollut saatavilla jo vuosikymmeniä.

Edeltävä vastuullisten urien tai kestävänsä työn tutkimus ei ole ottanut selvänaisesti kantaa siihen, tulevatko ihmiset työllään toimeen. Sen sijaan tutkimukseeni osallistuneiden vastauksista voi havaita, että transformatiivisesta työstä ei välttämättä seuraa riittävää toimentuloa tai rahallista kompensatiota. Kuvasin elävän talouden käsitteiden avulla sitä, miten ruohonjuuritason hankkeissa tehdään moninaista arkista transformatiivista työtä palkkatyöjärjestelmän marginaaleis-

53 Pelttari, *Lämpenevä maa*.

sa.⁵⁴ Työntekijöillä ei useinkaan ole palkka-työsuhdetta, josta heidän tekemänsä *transformatiivinen* työ kompensoitaisiin.

Asetelma on haastava: ihmiset toimivat elinkelpoisen planeetan puolesta, mutta tätä ei huomioida. Heille ei kerry tekemästään palkattomasta työstä eläkettä, eivätkä he ole oikeutettuja ansiosidonnaiseen työttömyyspäivärahaan. Tämä vertautuu siihen, miten antropologi Anna Tsing kuvaa ei-kumuloituvaa työtä, joka mahdollistaa luksustuotteena pidetyn sienen kulutuksen.⁵⁵ Tsing tarkastelee arvoketjun eri vaiheissa ja epävarmoissa olosuhteissa sekä vailla varmoja (palkka)tuloja työskenteleviä ihmisiä, joiden työ on ehdoton edellytys sille, että loppukäyttäjät voivat ostaa kalliilla hinnalla haluttua sientä. Epävarmoissa oloissa työskentelevät ihmiset, kuten sienien poimijat tai ruohonjuuritason transformatiivisen työn tekijät, mahdollistavat arvoketjujen toiminnan sekä voittojen kumuloitumisen muualla. Vaikka heidän työnsä on olennainen osa ketjua, se ei kerrytä heille pääomia eikä valtaa vaikuttaa arvoketjuun – muuten kuin kieltäytymällä työstä.

Transformatiivisen työn tekijöiden osaminen on sidottu hankkeisiin ja työtehtäviin, joissa osaaminen on kehollista ja paikallista. Transformatiivista työtä tehdään verkostoissa erilaisten instituutioiden varjoissa ja lomassa. Haastatteluista on havaittavissa, että transformatiivisen työn tekijät ymmärtävät työtään eri ajankohdista käsin: ennen, nyt ja tulevaisuudessa. Nämä työn eri aikamuodot sekoittuvat erilaisten urakertomusten verkostossa. Huolimatta toimeentulon sivuuttamisesta, vastuullisten urien aikaisempi tutkimus tukee työn ymmärrystä uusilla ja muotoutumassa olevilla aloilla, joilla ei ole vielä institutionaalista tukea ihmisten urille.⁵⁶

Minkä tulisi muuttua transformatiivisen työn tekijöiden näkökulmasta, jotta työn tekeminen kestävyysmurroksessa olisi toimivampaa ja toimeentulo planeetan kantokyvyn rajoissa olisi mahdollista? Haastatteluissa tuli esille monia tilanteita, joita normista poikkeavat valinnat aiheuttavat. Nämä eivät eroa muiden epätyypillisessä työmarkkina-asemassa olevien työikäisten kokemuksista silloin, kun kyse on työn tekemisen edellytyksistä ja sen seurauksista osana ihmisen luomia järjestelmiä. Esimerkiksi kohtaamiset työ- ja elinkeinotoimiston virkailijoiden tai sosiaalityöntekijöiden kanssa voivat pahimmillaan vaikeuttaa sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpien yhteiskuntien tavoittelua arjessa. Transformatiivisen työn tekijöiden hankkeiden edistäminen olisi heille sujuvampaa ja kannattavampaa, mikäli palkkatyönormia höllennettäisiin. Silloin myös sosiaaliturvan, eläkekertymän ja terveydenhuollon riippuvuus täysiaikaisesta ja vakinaisesta palkkatyöstä voisi muuttua. Myös kansalaispalkka tai perustulo helpottaisivat transformatiivisen työn tekemistä aloitteissa, joissa palkkatyö ei ole kannattavaa tai mahdollista.

Akateemisen tutkimuksen kannalta olisi tärkeää tuoda yhteen monitieteistä *transformatiivisen työn* tutkimusta. Vaikka teemasta tehdään tutkimusta eri aloilla, voi alajakoihin perustuvalla tiedekentällä olla vaikea löytää muiden alojen tuloksia, saati soveltaa niitä eroavien lähtökohtien takia. Transformatiivisen työn tutkimuksen kenttä paneutuisi työkasitysten ja -käytäntöjen muutoksen tutkimiseen kestävyysmurroksessa. Vaikka akateemisessa tiedontuotannossa transformatiivisen työn tutkimuskentän muodostumien ottaisi aikansa, tarvitaan joka tapauksessa lisää ymmärrystä työstä sellaista maailmaa ajatellen, joka on jo täällä.

54 Gibson-Graham et al., *Elävä Talous*; Miller, *Reimagining Livelihoods*.

55 Anna Lowenthaupt Tsing, *Lopun aikojen sieni: Elämää kapitalismin raunioissa*, käant. Anna Tuomikoski (Helsinki: Tutkijaliitto, 2020).

56 Tams, "Dynamics of Responsible."

Lähteet

- Attride-Stirling, Jennifer. "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research." *Qualitative Research* 1, no. 3 (2001): 385–405.
- Barca, Stefania. "The Labor(s) of Degrowth." *Capitalism Nature Socialism* 30, no. 2 (2019): 207–16.
- Büchs, Milena & Max Koch. *Postgrowth and Wellbeing: Challenges to Sustainable Welfare*. Cham: Palgrave Macmillan, 2017.
- De Henau, Jérôme & Susan Himmelweit. "A Care-Led Recovery From Covid-19: Investing in High-Quality Care to Stimulate And Rebalance The Economy." *Feminist Economics* 27, no. 1–2 (2021): 453–69. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1845390>.
- Fingerroos, Outi & Jukka Jouhki. "Etnologinen kenttätyö ja tutkimus." Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*, toimittaneet Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto, 79–108. Tallinna: Ethnos ry, 2014.
- Geels, Frank W. "The Multi-Level Perspective on Sustainability Transitions: Responses to Seven Criticisms." *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1, no. 1 (2011): 24–40. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.02.002>.
- Gherardi, Silvia. *How to Conduct a Practice-Based Study: Problems and Methods*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2012.
- Gibson-Graham, J. K., Stephen Healy, Jenny Cameron & Eeva Tälvikallio. *Elävä talous: Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas*. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Jalas, Mikko, Sampsa Hyysalo, Eva Heiskanen, Raimo Lovio, Ari Nissinen, Maija Mattinen, Jenny Rinkinen, Jouni K. Juntunen, Pasi Tainio & Heli Nissilä. "Everyday Experimentation in Energy Transition: A Practice-Theoretical View." *Journal of Cleaner Production* 169 (2017): 77–84. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.03.034>.
- Kallio, Galina & Eeva Houtbeckers. "Academic Knowledge Production: Framework of Practical Activity in the Context of Transformative Food Studies." *Frontiers in Sustainable Food Systems* 4 (2020). <https://doi.org/10.3389/fsufs.2020.577351>.
- Kasvio, Antti. *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Helsinki: Gaudeamus, 2014.
- Miettinen, Reijo, Dalvir Samra-Fredericks & Dvora Yanow. "Re-Turn to Practice: An Introductory Essay." *Organization Studies* 30, no. 12 (2009): 1309–27.
- Miller, Ethan. *Reimagining Livelihoods: Life Beyond Economy, Society, and Environment*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2019.
- Montt, Guillermo, Federico Fraga & Marek Harsdorff. "The Future of Work in a Changing Natural Environment: Climate Change, Degradation and Sustainability." Geneve: International Labour Office, 2018.
- Morton, Timothy. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Posthumanities 27. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.
- Nicolini, Davide. "Articulating Practice through the Interview to the Double." *Management Learning* 40, no. 2 (2009): 195–212.
- Pelttari, Mikko. *Lämpenevä maa: Ilmastolukutaidon käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 2021.
- Räikkönen, Timo. "The Greening of Work: How Green Is Green Enough?" *Nordic Journal of Working Life Studies* 1, no. 1 (2011): 117.
- Räsänen, Keijo. "Fire and Water Combined: Understanding the Relevance of Working Life Studies through a Concept of Practical Activity." *Nordic Journal of Working Life Studies* 5, no. 3a (2015): 47–62.
- Räsänen, Keijo & Marja-Liisa Trux. *Työkirja: Ammatillaisen paluu*. Helsinki: Kansanvalitusseura, 2012.
- Räthzel, Nora, Dimitris Stevis & David Uzzell. "Introduction: Expanding the Boundaries of Environmental Labour Studies." Teoksessa *The Palgrave Handbook of Environmental Labour Studies*, toimittaneet Nora Räthzel, Dimitris Stevis, & David Uzzell, 1–31. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.
- Reckwitz, Andreas. "Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing." *European Journal of Social Theory* 5, no. 2 (2002): 243–63.
- Siivonen, Katriina, Hannele Cantell, Outi Ihanainen-Rokio, Mikko Kurenlahti, Senja Laakso, Pauliina Latvala-Harvilahti, Jaana Pietikäinen & Arto O. Salonen. "Kestävyysmurroksen keinot." Teoksessa *Kestävyiden avaimet*, toimittaneet Tarja Halonen, Kaisa Korhonen-Kurki, Jari Niemelä & Janna Pietikäinen, 199–280. Helsinki: Gaudeamus, 2022.
- Smith, Dorothy E. *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Lanham: Rowan Altamira, 2005.
- Smith, Dorothy E. & Alison I. Griffith. *Simply Institutional Ethnography: Creating a Sociology for People*. Institutional Ethnography: Studies in the Social Organization of Knowledge. Toronto: University of Toronto Press, 2022.
- Takkinen, Pasi & Pasi Heikkurinen. "Harmaalla

- alueella: Autoetnografia kestävyysasiantuntijuuden teknologiasuhteesta.” *Niin & Näin*, no. 4 (2022): 15–26.
- Tams, Svenja & Judi Marshall. “Responsible Careers: Systemic Reflexivity in Shifting Landscapes.” *Human Relations* 64, no. 1 (2010): 109–31.
- Tams, Svenja. “The Dynamics of Responsible Careers and Their Impact on Societal Issues: A Conceptual Framework.” Teoksessa *The Research Handbook of Responsible Management*, toimittaneet Oliver Laasch, Dima Jamali, Edward Freeman, & Roy Suddaby, 565–81. Cheltenham: Edward Elgar, 2019.
- Toivanen, Tero, Tere Vadén, Antti Majava, Paavo Järvensivu, Ville Lähde & Jussi T. Eronen. “Teollinen murros ekohyvinvointivaltiossa: Mitä teollisuuden vähähiilitiekartat kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä?” *Alue ja ympäristö* 50, no. 2 (2021). <https://doi.org/10.30663/ay.109701>.
- Tsing, Anna Lowenhaupt. *Lopun aikojen sieni: Elämää kapitalismin raunioissa*. Kääntänyt Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto, 2020.
- Virtanen, Mikko J., Tapio Reinekoski, Lauri Lahikainen & Turo-Kimmo Lehtonen. “Travels and Trials of Climate Knowledge in Finnish Municipalities.” *Science & Technology Studies*, June 15, 2021. <https://doi.org/10.23987/sts.97519>.
- Zandee, Danielle P. & David L. Cooperrider. “Appreciable Worlds, Inspired Inquiry.” Teoksessa *Handbook of Action Research*, toimittaneet Peter Reason & Hilary Bradbury. London: SAGE Publications, 2008.

Liite 1: Haastattelurunko

- Millaista [hanketta/projektia/aloitetta] edistät tai mitä teet?
- Mitä tavoittelet tällä toiminnalla?
- Onko Suomessa tai muualla tätä vastaavaa toimintaa?
- Mikä innostaa sinua tässä työssä? (Mikä tässä työssä on parasta?)
- Oletko kohdannut hanketta/projektia/aloitetta/toimintaa edistäessäsi ennakkoluuloja?
- Jos kyllä, millaisia?
- Minkä tittelin valitsisit todelliseen tai kuvitteelliseen käyntikorttiin?
- Miten toimeentulosi rakentuu?
- Millainen on visiosi hankkeelle/projektille/aloitteelle/toiminnalle?
- Jos minä / joku muu tulisi päiväksi edistämään hanketta/projektia/aloitetta/toimintaa, minkä taidon opettaisit minulle/hänelle?
- Onko jotain, mitä en ole osannut kysyä ja mistä nyt haluat vielä puhua?